

Aragón e a baralla d'as Nabas de Tolosa

Miguel Martínez Tomey

Fundación Gaspar Torrente

Biachemos en o tiempo. Talmén o soniu de cuernos e tambors estió ro señal d'inizio d'una carga memorable. A carga d'a caballería pesata d'os reis d'Aragón, Nabarra e Castiella cuenta o zentro e –dimpués d'esclafar-lo- a retaguarda de l'exerzito musulmán que ixe 16 de chulio de 1212 cuasi aconsiguó arramblar con o más lumeroso exerzito cristiano que nunca no eba confrontato Al-Andalus. O puesto: una planera entre as tucas de Sierra Morena clamata as Nabas de Tolosa.

Entre ixe grupo de mils de guerrers á caballo embolicatos en mallas de metal, rebestito con charras telas decoratas á faxas royas e amariellas, cabalga Pietro II, Rei d'Aragón, Conde de Barzelona e Señor de Montpellier. Á os 34 años d'a suya edá no ye ista a suya primera esperenzia d'armas pero, sin duda, ye a más espeutacular que nunca no aiga bibita. Cosa que bier con as suyas pasatas campañas ta incorporar á o suyo reino Mora de Rubielos, Manzanera, Rubielos de Mora, Camarena u Ademuz, zonas que eban d'estar as zagueras incorporazions d'a reconquista á l'autual territorio aragonés.

No guaire lueñes d'el, cabalga Alifonso VIII, rei de Castiella, que ye “bolbendo as tornas” d'a dura redota cullita por as suyas tropas un 19 de chulio de 1195 no lueñes d'astí, en Alarcos. Ixa esferra fazió retacular d'una tongada dica os Mons de Toledo a buega que á el e o suyo pai les eba costata zincuanta añadas fixar en Sarra Morena. O empente d'os almoades eba arribato dica Guadalaxara, plegando á menazar as buegas surozidentals d'Aragón. Toledo, l'antiga capital d'o reino bisigodo que toz os sobiranos cristianos eban soniato con restaurar ta ros suyos linaches, no guaire presa por os castellanos en 1085, estió á punto de tornar á perder-se. A notizia eba alticamato á tota Europa. Á ras suyas 57 añadas d'edá, Alifonso no quiere morir sin aber meso de nuevo “as cosas como yen de dar”.

Sancho VII de Nabarra tamién se troba entre a masa de caballers que cargan. A suya enemianza con o rei castellano, cuala edá supera en un año, l'eba feito perder as suyas conquistas á costa de Castiella en A Rioxa y en as Bascongadas, plegando mesmo á pautar con os almoades ta refincar-se fren á o suyo poderoso, anque debilitato, bizín. En ixe inte, merzé á una tregua con Castiella que zircunduzirba ixe mesmo agüerro e a nezesidá de labar a suya imachen de prenzipe cristiano debán d'o clamamiento d'o Papa á cruzata cuenta os almoades, se beyeba artato á partezipar á retepelo en a espedición que eba arribato dica as Nabas de Tolosa. Os 200 ombres que l'acompañoron nezesariamén eba d'estar os más trigatos d'a caballería nabarra. Pero lumericamén no representaban guaire en un exerzito de bellas dezenas de mils de solches (s'estima que bels 70.000). Con tot e con ixo, a fortuna quererba que ixe día s'alzase con o desito e a fama en estar o primero que aconsiguise plegar dica a caseta d'o Califa Muhammad An-Nasir, arrodiaa d'a suya Guarda Negra d'*imesebelen*, fanaticos solches d'o Senegal que s'eban ligatos con estrinques ta o suelo ta obligar-sen á morir-ie combatindo sin garra ozión de fuyir-se-ne. Ixos estrinques estioron o trofeyo e simbolo perpetuo d'a suya chesta, dica o punto de que beluns plegoron á creyer que estió alabez cuan las incorporá á o suyo escudo (e, por ende, á o de Navarra). “¡Qué fateza!” –poderba

aber plegato á dizir-se o rei, d'aber-lo sapito- "¡Si sempre he tenito como emblema, antes e dimpués d'a baralla, a figura d'una alica!" E ye que o suyo suzesor adotó como escudo uno de color roya, sin más adrezo que a bloca u refuerzos de fierro que toz leaban en as suyas protezions. ¿Á qui li s'alcurrirba dizir dimpués que a bloca yeran os estrinques d'as Nabas?

Os motibos d'o Rei d'Aragón

Ziertamén, Pietro II acudiba á ra baralla con más tropas (barios mils de combatiens) e con más motibación politica que o de Nabarra ta contrebuyir á redotar á o lumericamén superior (posiblemén de bels 100.000 solches) exerzito musulmán. Pero en ixe momento de falera e, tot de bez, de zerina en lanzar-se o ataque dezisibo, ¿recapeuló –sisquiera fugazmén- o rei d'Aragón sobre os motibos que l'eban lebató dica allí?

D'aber-lo feito talmén tenerba que aber-se remuntato á o día d'a suya coronación en Roma, á mans d'o Papa, o 3 de nobiembre de 1204, en a ilesia d'o monesterio de San Pancrazio. A infeudación d'o suyo reino á o poder d'a Ilesia eba estata una constante en a suya familia dende os tiempos de Sancho Ramírez, pero a consolidación e reconoximiento cheneral d'a suya potestá rechia, d'a suya lechitimidad ta incorporar á os suyos dominios as conquistas feitas á os musulmans e confrontar-se á os ribals cristianos que se cruzasen en os suyos propositos demandaban un auto solemne que toz podesen güellar con claridá. A suya interpresa eba d'estar a interpresa de Dios. Y el, en estando en ixa cruzata cuenta os almoades, á o serbizio armato de Dios, tornaba á emologar o patrozino dibino d'a suya corona á os güellos d'os suyos aliados de güei e potenzials ribals de mañana.

Beluns en yeran d'ayer. Pietro eba refirmato á o rei de Castiella cuenta Nabarra e iste zagüero no l'olbidaba. Ta Aragón tamién yera importán que o rei nabarro, que eba dixato de tener buegas con o Islam, no zedese á ra tentación d'expandir-se á costa d'os suyos bizins, ni sisquiera en o sur de Franzia, do Castiella se trobaba en alianza con Aquitania e Aragón dominaba políticamén cuasi tota Oczitania.

Pero tanto u más importán yera ta o d'Aragón mantener una colaboración estratechica con Castiella, nezesaria ta asegurar o reparto d'os futuros territorios á conquistar á os musulmans e pribar os problemas politicos e de buegas produzitos como consecuencia d'o dominio que Alifonso I exerzió en o suyo tiempo sobre Castiella e Lión. En ixa pugna, Aragón eba pasado de poseyer cuasi tota ra zona oriental d'a meseta á bier cómo a propia Zaragoza cayeba en as mans d'o castellano dimpués d'a muerte d'o rei Barallador. Solo que a estruzia de Remiro II aconsiguió forachitar á os castellanos d'a Bal de l'Ebro, pero o enzidén metió de manifesto dica qué punto a diplomazia aragonesa eba de treballar en o suzesibo ta que a expansión enta o sur quedase asegurata pribando asinas de quedar atemato en un enclau como Nabarra. Asinas pues, Alifonso II s'ocupó tanto d'establiir un dominio cheopolitico aragonés en o sur de Franzia como de pautar con os castellanos buegas comuns e as zonas reserbatas en esclusiba ta ras suyas respetubas conquistas sobre os musulmans (tratatos de Tudillén en 1151 e Cazola en 1179). Dimpués d'a muerte d'Alifonso II, o suyo fillo Pietro II enfortió encara más o entendimiento con Castiella grazias á o balioso refirme dato por Aragón á o rei castellano ta aturar aquels d'os suyos enemigos (Nabarra e Lión) que,

aproveitando a redota d'o suyo exerzito en Alarcos (1195) e o fuerte retacule enta o norte d'a buega castellana, leboron á cabo a ocupación de territorios dica alabez baxo ro control d'Alifonso VIII.

Por o demás, o suzedito en Alarcos yera tot un problema ta os aragoneses. Aragón e Cataluña ya eban alcanzatos os suyos autuals limites meridionals e, lechitimatatos por os suyos tratatos con Castiella ta o reparto d'os territorios musulmans en futuras conquistas, meteban os suyos güellos en o laminero reino musulmán de Balenzia. O poder melitar almoade suposaba un perlaticamiento de l'abanze cristiano enta o sur e, si se manteneba, poderba plegar á meter en periglo tot ro alquiritto en o zagüero sieglo. Pietro II, sin aber sufrito garra redota debán d'os almoades, teneba sin dembargo muito que perder si Alifonso VIII no aconsiguiba fer-les retacular.

Antimás, eba eredato d'o suyo pai un dominio que s'estendillaba en os dos besans d'o Perineu e que, en os zagüers tiempos, yera estando menazato por a más que sutil presión d'o Reino de Franzia. Le caleba, pues, tener un aliato fiable en o sur ta poder conzentrar como yera de dar as suyas enerchías en o fren norte.

Erexes e franzeses

Pietro no podió sino beyer permenato o albandono d'a cruzata antialmoade d'as tropas franzesas antis d'a baralla d'as Nabas. D'un costato, igual como ta o resto d'os suyos aliados, ixo senificaba a perduga de 30.000 solches que esen asegurado a igualdá lumerica entre os exerzitos cristiano e musulmán que eban de trobar-sen en as Nabas de Tolosa. Pero, de l'atro, sapeba que entre ixos cruzatos que se'n tornaban ta l'atro canto d'os Perinés, bi n'eba muitos á ros que tenerba que combatir e que ya l'eban causato muitos problemas dende que en 1209 o Papa Inozenzio III pedricó una cruzata cuenta os erexes albichenses, radigatos en os territorios baxo ro suyo control. Con a desincusa de dita cruzata, un noble guerrero francés, Simón de Montfort, yera destruyindo buena cosa d'os suyos dominios e azacando poder e territorios que, sin dandolo, meterba á o serbizio d'o suyo gran ribal, o rei de Franzia, de qui Simón rezibiba refirme en forma de diners e tropas.

Simón, cualo exerzito cada begata se trobaba más menguato, trobó en a cruzata peninsular una ocasión ta mantornar con un botín o sufizienmén rezio como ta poder empezipiar de nuevo con más enerchía as suyas operacions belicas en Oczitania. Tal estió ra suya autitú e a d'os otros cruzatos ultraperinencos cuan, nomás plegar á Toledo, lanzoron un espiadato ataque cuenta ra chodería d'a ziuadá con a clara fin de saquiar á mans rebutiens á os suyos esgraziatos abitadors. Forachitatos d'a ziuadá, os franzeses s'adedicoron á ra pilla en as tierras d'a Güerta Reyal e Alcaudete. Posteriormén, en a suya marcha enta par de Sarra Morena, istas tropas se metieron en banguardia, deseparatas d'o resto, ta plegar en primer puesto á ras pozitions enemigas (lo fuesen reyalmén u no pas) e prauticar o saquiadura más acotoladera dimpués de masacrar as suyas poblazions. Asinas suzedió con o castiello de Malagón, e o mesmo ese alcurrito en a presa de Calatraba si Alifonso VIII no ese interbenito perdonando a vida d'os suyos abitadors e dixando-les marchar. Ixa prautica, de raso contraria á o costumbre e oxetivos d'os franzeses, determinó ro suyo albandono d'a espedición e que se'n tornasen.

Pietro II sapeba, pues, que buena cosa d'ixos ombres s'ocuparban, en tornar, de continuar con a suya faina destrutora en os suyos dominios setentrionals. Teneba, pues, dople motibo de procupación que os demás aliados. Fatalmén ta el, no s'entibocarba ya que, torpemén e inesplicable, á penar d'a suya platera superioridá, estarba redotato e muerto por as tropas de Montfort chunto á ra billa de Muret o 13 de setiembre de 1213.

Dimpués d'a batalla

Os debilitatos combatiens cristianos, aturatos por a infantería andalusí en o zentro e arrodiatos por os costatos por os temibles arquers á caballo turcos (os *Agzaz*, que eban estado claus en a bitoria almoade d'Alarcos), s'ubrioron ta dixer paso á ra caballería d'os tres reis e concentrar-sen en combatir á os suyos atacans á dreita e cucha. A infantería andalusí no podió endurar o choque d'a caballería cristiana e s'esboldregó, dixando ubierto ro paso dica ra caseta d'An-Nasir e a suya Guarda Negra. Talmén Pietro bió cómo os caballers nabarros irrumpiban os primers en o cletato e rancaban os estrinques que lis empachaban o paso. Quizau se'n lebó el tamién bels trozos de recuerdo.

Sin duda se entusiasmarba con a euforia compartita por toz e, antis de despedir-se d'os suyos aliados, marchar enta Aragón e, dende astí, cara ta Muret, con a confitanza de que a suya buega meridional quedaba segura con o abanze d'os castellanos enta Andalucía. Animo confitado ro suyo, seguramén en eszes, que en costando-le a vida, cambeó ro diseño cheopolitico d'a Corona d'Aragón. Anque a enfluyenzia aragonesa en Oczitania no desaparixió de raso dimpués d'a baralla de Muret, l'arrenunzia á o suyo dominio en beneficio de Franzia suposó un chiro radical en os orizons aragoneses que enzetó a interpresa, con Chaime I, d'a conquista de Mallorgas (1228-31) e Balenzia (1229-1245) e, dende astí, a d'o dominio d'o Mediterráneo en epoca de Pietro III (1276-1285).

Manimenos, en primeras, as Nabas de Tolosa suposoron un esito ta Aragón que, sin tener asegurata a suya situazón en a peninsula iberica, poderba aber recayito en una crisis encara mayor si, dimpués d'a esferra de Muret, tanto os almoades como otros reis cristianos s'esen aprobeitado d'a debilidá aragonesa, de traza semilar á como alcurrió dimpués d'a baralla de Fraga e a muerte d'Alifonso o Barallador (1134). O desito estió o resultato d'una cudiata politica de cooperación con Castiella dimpués d'a barucosa puenda bibita dende o casorio d'Alifonso e Urraca, a muerte d'o primero e as deficultaz tan abilmén confrontatas por Remiro II o Moncho (cualo resultato estió a unión con Barzelona e a creyazón d'a Corona d'Aragón), pero obedexeba, sin garra dandalo, á bisions cheopoliticas e oxetivos estratechicos propios de l'estato aragonés.

D'a mesma traza, cadaguno d'os otros monarcas aliados autuó d'aluerdo con a mesma lochica d'intrés propio seguntes as nezesidaz e zircustanzias d'o momento. Ye o que ebidenzian os feitos anteriors e posteriors á ista baralla e a documentazón conserbata, á penar d'as fantesías d'un seutor d'a istoriografía tradicional -fribolamén determinista, si no politicamén cualificata - que ha quiesto beyer en istos feitos atro "glorioso" peirón precursor d'una "unidá d'España" que á prenzípios d'o sieglo XIII ni se columbraba ni s'engalzaba.